

การสังเกตอย่างใคร่ครวญเพื่อส่งเสริมความสามารถในการไตร่ตรองตนเองของครูปฐมวัย

Contemplative Observation for the Enhancement of Early Childhood Teachers' Self Reflection

ศศิลักษณ์ ชัยนิก

บทคัดย่อ

การสังเกตอย่างใคร่ครวญเป็นเครื่องมือพัฒนาความสามารถในการไตร่ตรองตนเองของครูปฐมวัย โดยสร้างโอกาสให้ได้ฝึกฝนการสังเกตใน 2 ลักษณะ ได้แก่ การสังเกตตนเอง ผ่านการฝึกสติรู้ตัวและการทำงานศิลปะ และการสังเกตสิ่งภายนอก โดยสังเกตสิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น ก้อนหิน ต้นไม้ และสังเกตเด็กอนุบาลซึ่งมีชีวิตจิตใจ ทั้งนี้จำเป็นต้องใช้คำถามกระตุ้นเพื่อให้ครูเคลื่อนระดับจากการไตร่ตรองตนเองในระดับผิวไปสู่ระดับที่ลึกขึ้น ร่วมกับการใช้บันทึกสะท้อนการเรียนรู้รายบุคคลซึ่งเป็นเทคนิคที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาความสามารถในการไตร่ตรองตนเอง โดยตั้งคำถามให้ครูได้ทบทวนเหตุผลหรือเบื้องหลังการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ประกอบกับการให้ข้อมูลป้อนกลับเป็นระยะในระหว่างการเรียนรู้และในวงสนทริยสนทนาช่วยให้ครูเข้าใจกระบวนการในการไตร่ตรองตนเองมากขึ้น

คุณภาพการประเมินเด็กจะเกิดขึ้นได้ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของครูในการดำเนินการอย่างเป็นระบบและปราศจากอคติ เพื่อให้ได้ข้อมูลพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กตามความเป็นจริง อันจะนำไปสู่การออกแบบการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นและความสนใจของเด็กในชั้นเรียนอย่างแท้จริงโดยอาศัยการไตร่ตรองตนเองอย่างสม่ำเสมอ การประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยที่มีความเป็นธรรมจะเกิดขึ้นได้ เมื่อครูตระหนักรู้ต่ออคติ ความคาดหวัง และความลำเอียงที่มีอยู่ภายในใจ จำเป็นอย่างยิ่งที่ครูต้องห้อยแขวนการตัดสินใดใดที่เกิดขึ้นในระหว่างการสังเกตเด็ก ครูต้องเปิดใจ รับฟัง ไม่รีบตัดสิน และไวต่อการตอบสนองต่อเด็ก ซึ่งสร้างให้เกิดความรู้สึกเห็นใจและความจริงใจในปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างครูที่มีสติรู้ตัวและเด็กในชั้นเรียน

คำสำคัญ: การประเมินเด็กปฐมวัย/ครูปฐมวัย/การไตร่ตรองตนเอง

Abstract

Contemplative observation is a key tool for developing early childhood teachers' self-reflection abilities. The opportunities for two-style-observing practices should be created for teachers: one is self-observing with mindfulness practice and doing art; the other is observing non-living objects and preschoolers' feeling and thinking. Hence, questions and individual self-reflection note-taking must be used together to stimulate teachers to develop their self-reflection from the surface to deeper levels. Questions must provoke teachers to reconsider the reasons or motives for their show behaviorally. Feedback should be given regularly while learning and when dialoguing to help teachers understand more on self - reflection processes.

The quality of assessing children depends on teachers' systematical assessment without prejudice. By this means, authentic information on children's development and learning can be gathered. Then, instructions can be designed in congruence with children's needs and interests. Fair assessment on early childhood development and leaning can be done only when teachers are aware of their own prejudices, expectations, and biases. Therefore, in every case, teachers must suspend any thoughts or judgments when observing children. They need to be open-minded when listening to children, not rush in making any judgments, and be expeditious towards children's responses. Mindful teachers with these qualifications will show empathy and be trustworthy when interacting with young children in classrooms.

KEYWORDS: ASSESSING YOUNG CHILDREN/EARLY CHILDHOOD TEACHERS /
SELF-REFLECTION

บทนำ

การประเมินตามสภาพจริงเป็นวิธีการที่เหมาะสมที่สุดในการประเมินเด็กปฐมวัย โดยมี “การสังเกตของครู” เป็นเครื่องมือหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่ง “อคติ” อาจเกิดขึ้นได้โดยผู้สังเกตไม่รู้ตัวในระหว่างการประเมิน เช่น การใส่ใจเด็กคนใดคนหนึ่งมากเกินไป การรู้สึกไม่พึงพอใจต่อพฤติกรรมของเด็กบางคน หรือ การเพิกเฉยต่อเด็กอันเนื่องมาจากประสบการณ์เดิมของครู ประสิทธิภาพของการประเมินเกิดขึ้นจากการดำเนินการในแต่ละขั้นตอนอย่างเป็นระบบและมีสติรู้ตัว เพื่อให้สามารถเก็บข้อมูลและตีความข้อมูลได้อย่างเป็นธรรมและตรงตามความเป็นจริง (ศศิลักษณ์ ชัยนิกิจ และบุษบง ตันติวงศ์, 2559)

หัวใจของการประเมินเด็กปฐมวัย คือ ผู้ประเมินมี “ตาใน” เท่าทันอคติของตนเอง และมี “ตานอก” หยั่งเห็นความเป็นปัจเจกของเด็กปฐมวัย ผ่านกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การฟังอย่างลึกซึ้ง การสังเกตอย่างใคร่ครวญ และสุนทรียสนทนา (ศศิลักษณ์ ชัยนิกิจ และบุษบง ตันติวงศ์, 2559) ในกระบวนการพัฒนาครูปฐมวัยให้มีความสามารถในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก นอกจากความรู้ความเข้าใจในพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย และความรู้เกี่ยวกับหลักการขั้นตอน และวิธีการประเมินตามสภาพจริงแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องฝึกฝนให้ครูมีความสามารถในการเห็นและเข้าใจตนเองหรือการตระหนักรู้ในตนเอง เพื่อให้รับรู้จุดแข็ง จุดอ่อน และข้อจำกัดของตนเองตลอดจนเท่าทันตนเองในทุกขณะของความคิด ความรู้สึก หรือการกระทำ อันจะนำไปสู่การตัดสินใจที่สอดคล้องเหมาะสมกับแต่ละสถานการณ์ เนื่องจากการตระหนักรู้ในตนเองของครูนำไปสู่ความสามารถในการตัดสินใจที่ดี (Baum & King, 2006)

คุณภาพในการตัดสินใจของครูจึงสำคัญมากในทุกขั้นตอนของการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ผลการประเมินถูกนำมาใช้ในการออกแบบการจัดการเรียนการสอนรวมถึงการจัดสภาพการณ์ต่าง ๆ ให้เหมาะสมในทางส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กแต่ละคนในชั้นเรียน (McAfee & Leong, 2011) การพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจของครู คือ การส่งเสริมให้ครูเกิดการตระหนักรู้ในตนเอง วิธีการหนึ่งซึ่งสามารถพัฒนาการตระหนักรู้ในตนเองได้ คือ การฝึกฝนการไตร่ตรองตนเอง (Baum & King, 2006)

การตระหนักรู้ในตนเองมีความสัมพันธ์กับการไตร่ตรองตนเอง ซึ่งการไตร่ตรองเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาคุณภาพทางวิชาชีพของครู เนื่องจากทำให้ครูมองเห็นการปฏิบัติของตนเองอย่างกระจ่างชัด นำไปสู่การปรับปรุงการปฏิบัติให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (Dana & Yendol-Hoppey, 2009; Isikoglu, 2007) การไตร่ตรองเป็นการคิดที่ขยายออกไปโดยเชื่อมโยงประสบการณ์ปัจจุบันเข้ากับประสบการณ์เดิม ทำให้เกิดความเข้าใจที่ลุ่มลึกขึ้นต่อประสบการณ์นั้น ๆ เกี่ยวข้องกับการมองหาความเหมือน ความต่าง และความสัมพันธ์ (Clark, 2011) การไตร่ตรองตนเองเป็นการสนทนากายใน ตัวบุคคลเพื่อตรวจสอบความเชื่อ ความคาดหวัง คุณค่า สมมุติฐานในการดำเนินชีวิตหรือการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน นำไปสู่การเข้าใจตนเองซึ่งเป็นเงื่อนไขแรกก่อนการเข้าใจผู้อื่น (Larrivee & Cooper, 2006) งานวิจัยจำนวนหนึ่งสนับสนุนความคิดที่ว่า การไตร่ตรองเป็นกุญแจสู่การเข้าใจตนเอง และพบความสัมพันธ์ระหว่างการไตร่ตรองกับการประเมินตนเองกล่าวคือ ความสามารถในการประเมินตนเองอาศัย

ความสามารถในการไตร่ตรองอย่างมีประสิทธิภาพ ในขณะที่ความสามารถในการไตร่ตรองอย่างมีประสิทธิภาพอาศัยการประเมินตนเองที่ถูกต้อง (Mann, Gordon, & Macleod, 2009) ดังนั้นการสร้างโอกาสให้ครูปฐมวัยได้ฝึกฝนและพัฒนาความสามารถในการไตร่ตรองตนเองรวมทั้งการปฏิบัติของตนเอง ย่อมนำไปสู่ความสามารถในการประเมินตนเองตามความเป็นจริง ซึ่งส่งผลต่อความสามารถในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยอย่างมีประสิทธิภาพ

การไตร่ตรองตนเองของครูปฐมวัย

การพัฒนาครูปฐมวัยให้เกิดการตระหนักรู้ในตนเองต้องสร้างโอกาสให้ครูปฐมวัยได้สังเกตตนเองในบริบทต่าง ๆ ควบคู่ไปกับการไตร่ตรองตนเองเป็นระยะภายใต้การชี้แนะเพื่อให้สามารถไตร่ตรองได้ในระดับที่ลึกซึ้ง (Isikoglu, 2007) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการไตร่ตรอง ได้แก่ ลักษณะของบุคคลที่มีแนวโน้มเป็นคนช่างคิด ทักษะในการสะท้อนประสบการณ์ และความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคน นอกจากนี้ต้องใส่ใจต่อความแตกต่างระหว่างบุคคลทั้งประสบการณ์เดิมและบุคลิกลักษณะ โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ได้แก่ การสังเกต การวิเคราะห์ การตั้งคำถามที่เหมาะสม ทั้งนี้การไตร่ตรองจำเป็นต้องอาศัยเวลาในการพัฒนาให้เกิดขึ้นรวมไปถึงสิ่งแวดล้อมที่เกื้อหนุนทั้งด้านปัญญาและด้านอารมณ์ ได้แก่ การเป็นพี่เลี้ยง การมีกลุ่มสนับสนุน การเปิดให้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงมุมมองต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ทศนคติเชิงบวก บรรยากาศของกลุ่มและการเคารพซึ่งกันและกัน ในกระบวนการไตร่ตรอง ครูจำเป็นต้องได้รับการชี้แนะที่มีโครงสร้างโดยเฉพาะการเริ่มต้น ซึ่งอาจต้องการผลสะท้อนกลับทั้งบริบทและกระบวนการของการไตร่ตรอง (Mann et al., 2009) การเขียนบันทึกสะท้อนการเรียนรู้ระหว่างการฝึกสอนหรือการปฏิบัติงาน เป็นอีกเทคนิควิธีที่สามารถส่งเสริมความสามารถในการไตร่ตรองได้ ทำให้มองเห็นจุดแข็งจุดอ่อนและการปฏิบัติของตน ทั้งนี้การเลื่อนระดับหรือการเพิ่มความลุ่มลึกในการไตร่ตรอง จำเป็นต้องได้รับคำแนะนำ การชี้แนะ หรือการให้ผลสะท้อนกลับจากหลากหลายแหล่งข้อมูล (Gün, 2010; Isikoglu, 2007)

Katz (2012, อ้างถึงใน Rice, 2013) กล่าวว่า การไตร่ตรองเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องของการมองและการสังเกต รวมถึงการบันทึกการสอนของครูและการลงมือกระทำในทางที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางบวกในห้องเรียนเพื่อการพัฒนาเด็ก การไตร่ตรองทำให้เกิดการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นครูปฐมวัยจำเป็นต้องมีความสามารถในการไตร่ตรองการปฏิบัติของตนเอง เพื่อสร้างให้เกิดห้องเรียนที่มีความหมาย เด็กมีส่วนร่วมในการเรียนรู้และได้รับการส่งเสริมพัฒนาการ และเพื่อให้ครูทราบว่าการกำลังนำพาเด็กไปในทิศทางที่ถูกต้องหรือไม่ Rice (2013) กล่าวว่า ครูปฐมวัยต้องสังเกตและรับฟังเด็กอย่างแท้จริง โดยครูต้องมีใจที่เปิดรับเด็กอย่างปราศจากอคติ และมีความสามารถในการสังเกตอย่างเป็นวัตถุวิสัย เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนการจัดสภาพการณ์ให้สอดคล้องกับธรรมชาติและพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กที่อยู่ตรงหน้า (Duberley, 2007)

ศศิลักษณ์ ขยันกิจ (2559) นำเสนอระดับความสามารถในการไตร่ตรองตนเองของครูปฐมวัย ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมครูปฐมวัยให้มีการไตร่ตรองตนเองในระดับที่ลุ่มลึกขึ้นได้ พัฒนาขึ้นจากแนวคิดเกี่ยวกับการไคร่ครวญพินิจกับกระบวนการไตร่ตรอง เริ่มจากการรับประสบการณ์

แล้วสะท้อนประสบการณ์ในระดับผิวไปสู่อะดับที่ลุ่มลึกมากขึ้น คือ ความรู้สึก ความคิด และการรู้ตัว หรือกล่าวได้ว่าเป็นการไตร่ตรองที่เริ่มจากมิติของการรับรู้ภายนอกตัวเคลื่อนเข้าไปสู่ภายในตัว คือ การตระหนักรู้ภายในตนเอง รายละเอียดของแต่ละระดับ เป็นดังนี้

ระดับที่ 1 ใส่ใจเหตุการณ์ เป็นการบรรยายเหตุการณ์หรือประสบการณ์ในการทำกิจกรรมโดยยังไม่ปรากฏการไตร่ตรองตนเอง เป็นเพียงการมองออกไปภายนอกตนเองโดยที่ยังไม่กลับเข้ามามอง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง ใช้ประสาทการรับรู้ต่าง ๆ บรรยายข้อมูลการ รับรู้ นั้น ๆ เพื่อทำความเข้าใจต่อประสบการณ์

ระดับที่ 2 ใส่ใจความรู้สึก เริ่มมีการไตร่ตรองตนเองในระดับอารมณ์ความรู้สึก โดยบรรยายสภาวะอารมณ์หรือสภาวะทางกายที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์นั้น ๆ อย่างไรก็ตามยังไม่ปรากฏการบรรยายที่แยกตัวเองออกจากสภาวะที่เกิดขึ้นได้ กล่าวคือ ยังไม่สามารถแยกตัวเองออกมาเป็นผู้สังเกตที่เท่าทันได้ ผู้สังเกตยังเป็นหนึ่งเดียวกับอารมณ์ความรู้สึกนั้น สะท้อนให้เห็นการตัดสินโดยไม่รู้ตัว

ระดับที่ 3 ใส่ใจความคิด เริ่มเท่าทันความรู้สึกหรือความคิดของตนเอง รู้ตัว และพยายามถอยตัวเองออกมาจากความรู้สึกหรือความคิดนั้น ๆ โดยสะท้อนให้เห็นว่า รับรู้ความคิดหรืออารมณ์ที่เกิดขึ้น และพยายามหยุดคิด สามารถแยกตัวเองออกมาเป็นผู้สังเกตได้มากขึ้น มีสติกำกับการสังเกต เริ่มเป็นผู้สังเกตที่เห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง แสดงให้เห็นการมีสติและรู้เท่าทัน นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า เริ่มตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับตนเองทั้งความคิดและความรู้สึก มีการคิดกลับไปกลับมาถึงแรงจูงใจในการตอบสนองของตนต่อสถานการณ์ต่าง ๆ โดยมักตั้งคำถามกับตนเองว่า “เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น”

ระดับที่ 4 ใส่ใจตัวตน มีสติกำกับการสังเกตโดยสามารถรับรู้ข้อมูลผ่านประสาทสัมผัสรับรู้ช่องทางต่าง ๆ ได้ สามารถแยกตัวเองออกจากความคิดหรือความรู้สึกนั้น ๆ ได้ แสดงให้เห็นว่ามีการชะลอการตัดสิน การปล่อยวาง และการรู้เท่าทันกิเลสของตน เกิดสัมปชัญญะ คือ การเข้าใจตัวเองหรือปัญญาภายใน เริ่มเห็นอคติหรือกิเลสของตนเอง มีความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับตัวเอง สะท้อนให้เห็นแบบแผนความคิดยึดติดของตนเอง และเริ่มคลายความคิดยึดติดของตนเอง หากพัฒนาต่อไปจะเกิดการรับรู้ธรรมชาติภายในที่แท้จริงของตน

การพัฒนาครูปฐมวัยให้สามารถประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้เด็กได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต้องสร้างโอกาสให้ครูได้สังเกตและเปิดรับสิ่งที่เด็กแสดงออกอย่างมีสติ รับรู้ เท่าทันความคิด อารมณ์ความรู้สึกของตนเอง และเขียนบันทึกสะท้อนการเรียนรู้ต่อประสบการณ์นั้น ๆ งานวิจัย ของ Perez (2011) นำเสนอให้เห็นความสำคัญของการไตร่ตรองตนเองและการคิดแบบสืบสอบในการพัฒนาวิชาชีพครู โดยให้นักศึกษาครูปฐมวัยเขียนบันทึกสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกเมื่อปฏิสัมพันธ์กับเด็กอนุบาล ผลการวิจัยพบว่า การเขียนบันทึกสะท้อนอารมณ์ความรู้สึกมีคุณค่ามากในการพัฒนาการตระหนักรู้เกี่ยวกับปัจจุบันขณะ โดยนักศึกษาครูปฐมวัยสะท้อนว่า เท่าทันอารมณ์ตนเองก่อนการตอบสนองต่อเด็ก มีความสามารถในการควบคุมตนเองมากขึ้น และมีสติอยู่กับความเป็นปัจจุบันมากขึ้น McAlpin (2009) กล่าวว่า การเรียนรู้ทักษะการไตร่ตรองช่วยให้บุคคลได้พิจารณาอคติของตนและสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับตนเอง รวมทั้งช่วยในการตัดสินใจเกี่ยวกับคุณค่าและความเชื่อในการใช้ชีวิตอย่างมีสติ การ

ไต่ตรองช่วยให้สามารถก้าวข้ามความบิดเบี้ยวของสายตามองสิ่งต่าง ๆ รวมไปถึงการให้ความหมายใหม่กับชีวิตทำให้เข้าใจตนเองและมุมมองของตนเอง นำไปสู่การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงขั้นพื้นฐาน (transformative learning)

การไต่ตรองตนเองเป็นการสนทนาภายในตัวของบุคคลโดยอาศัยความสามารถในการใคร่ครวญอย่างมีสติ การอยู่กับปัจจุบันขณะ เพื่อเปิดรับประสบการณ์แล้วจึงตรวจสอบอคติ ความคิด ความรู้สึกของตนที่มีต่อประสบการณ์นั้น ๆ นำไปสู่การเข้าถึงการรู้ที่กระจ่างชัดต่อสภาพการณ์รวมทั้งการเข้าใจและเห็นธรรมชาติภายในของตัวเอง เครื่องมือที่สำคัญในการไต่ตรองตนเอง ได้แก่ การเขียนบันทึกสะท้อนประสบการณ์ ส่วนการปฏิบัติที่อาศัยการใคร่ครวญ ได้แก่ การทำสมาธิ

การสังเกตอย่างใคร่ครวญ

การสังเกตอย่างใคร่ครวญเป็นแนวปฏิบัติในการจัดการศึกษาแนวทางใหม่ที่เรียกว่า “จิตตปัญญาศึกษา” หรือ “contemplative education” ซึ่งให้คุณค่ากับอารมณ์ ความคิด ความรู้สึกที่เกิดขึ้นของแต่ละบุคคล ดังนั้น ในการผลิตและพัฒนาครูปฐมวัย จึงสามารถนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้เพื่อพัฒนาความสามารถในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กได้

จิตตปัญญาศึกษา เป็นการเรียนรู้ด้วยหัวใจผ่านการใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง มิใช่เป็นรูปแบบหรือระบบการศึกษา หากเป็นการปฏิบัติซึ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเชื่อมโยงทุกประสบการณ์เข้าไว้กับตัวตนของผู้เรียนผ่านการใคร่ครวญด้วยใจ ซึ่งทำให้ผู้เรียนได้สัมผัสถึงคุณค่าและความงามที่ทำให้จิตใจเปิดกว้าง ลดอัตตาตัวตน และการยึดมั่นถือมั่นของผู้เรียนลง กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การฟังอย่างลึกซึ้ง (deep listening) หมายถึง ฟังด้วยหัวใจด้วยความตั้งใจ สัมผัสให้ได้ถึงรายละเอียดของสิ่งที่รับรู้ 2) การน้อมสู่ใจอย่างใคร่ครวญ (contemplation) หมายถึง การน้อมนำประสบการณ์ที่รับเข้ามาจากการฟังอย่างลึกซึ้งมาคิด ใคร่ครวญ อาศัยความสงบเย็นของจิตใจเป็นพื้นฐาน และลองนำไปปฏิบัติเพื่อให้เห็นผลจริง และ 3) การเฝ้ามองเห็นตามที่เป็นจริง (meditation) หมายถึง การเฝ้าดูธรรมชาติที่แท้จริงของจิตซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และสภาวะของการเป็นกระแสแห่งเหตุปัจจัยที่เลื่อนไหลต่อเนื่องทำให้เห็นความเชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอก เห็นความเป็นจริงที่พ้นไปจากอัตตาตัวตน (วิจักขณ์ พานิช, 2550)

จิตตปัญญาศึกษาให้คุณค่ากับการเรียนรู้มิติด้านในของมนุษย์ผ่านประสบการณ์ตรง ซึ่งเชื่อมโยงกับปัญญาสามฐานของมนุษย์ ตั้งอยู่บนความเชื่อ 4 ประการ ได้แก่ 1) เชื่อมมั่นและเคารพในความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง มนุษย์มีเกียรติ มีศักดิ์ศรี เรียนรู้และพัฒนาได้ 2) ยอมรับและเคารพในความไม่เหมือนหรือความแตกต่างของแต่ละบุคคลอย่างแท้จริง 3) เชื่อในความเป็นองค์รวม (holism) มิใช่กองรวม (heap) หรือแยกส่วน และ 4) เชื่อว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงเกิดขึ้นภายในตัวผู้เรียนรู้ สอนไม่ได้ ดังนั้นการจัดการเรียนรู้จึงไม่เน้นการบรรยายแต่ใช้การจัดกระบวนการเรียนรู้ ในลักษณะที่หลากหลาย (จุมล พูลภัทรชีวิน, 2553) การจัดการเรียนรู้ต้องสร้างให้เกิดความสมดุลขององค์รวมในความเป็นมนุษย์ ได้แก่ กาย ใจ และหัว เรียกว่า ปัญญาสามฐาน ดังนั้นผู้เรียนต้องได้รับประสบการณ์เรียนรู้ผ่านร่างกาย คือ การลงมือกระทำ ผ่านหัวใจ คือ ความรู้สึกหรือการสร้าง ความสัมพันธ์ และผ่านปัญญา คือ การใช้

ความคิดใคร่ครวญ โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ 3+1 ได้แก่ การฟังอย่างลึกซึ้ง สนทนา และ การสะท้อนการเรียนรู้ ร่วมกับการผ่อนคลายซึ่งเป็นกระบวนการเริ่มต้นของการเรียนรู้ (ศศิลักษณ์ ชัยนิกิจ, 2556) การสอนตามแนวคิดปัญญาศึกษา เรียกได้ว่าเป็นการสอนแบบสหวิทยาการ มีการฝึกปฏิบัติอย่างง่าย ๆ เช่น การยิงธนู การนั่งสมาธิ การฝึกตระหนักรู้ ลมหายใจ และการฝึกเขียน บรรยากาส การเรียนรู้เต็มไปด้วยความเคารพความเป็นหนึ่งเดียวกันในชั้นเรียน (จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร, 2553)

แนวคิดปัญญาศึกษา เมื่อนำมาใช้โดยผสมผสานกระบวนการทำงานศิลปะสามารถช่วยพัฒนาความสามารถในการเห็นตามความเป็นจริงหรือเท่าทันอคติของตนเองเมื่อทำงานกับเด็กปฐมวัย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเป็นการพัฒนาตัวตนด้านในของนิสิต เพื่อฝึกฝน “ตาใน” หรือความสามารถในการเข้าใจธรรมชาติภายในของตนเองอันจะนำไปสู่การมองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริง

การสังเกตอย่างใคร่ครวญ เป็นแนวทางการฝึกสังเกตเพื่อเข้าถึงความจริงที่ปราศจากการคิดปรุงแต่ง มีพื้นฐานมาจากการปฏิบัติสมาธิตามแนวทางพุทธศาสนา เป็นการหลอมรวมการมีสติรู้ตัวต่อประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตนเข้ากับการสอน ริเริ่มโดย Brown (1999) ซึ่งนำเสนอว่า กระบวนการนี้เชื่อมรวมครูปฐมวัยในฐานะผู้สังเกตเข้ากับสิ่งแวดล้อม อาศัยความจดจ่อและสมาธิในการสังเกต โดยบันทึกทั้งประสบการณ์จากภายนอกและประสบการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตนเอง มุ่งความสนใจทั้งผู้สังเกต และสิ่งที่ถูกสังเกต การสังเกตอย่างใคร่ครวญนำไปสู่การตื่นรู้และการปลุกประสาทการรับรู้ การมีปัญญาที่แจ่มชัด การมีความฉลาดทางอารมณ์ รวมทั้งเป็นบ่อเกิดของความรัก เมตตา และปัญญาขั้นต้นของการฝึกฝนด้วยกระบวนการนี้ ให้เริ่มฝึกสังเกตอย่างไม่คาดคั้น เป็นเพียงการ “มองเพื่อมอง” โดยอาศัยความจดจ่อและสมาธิในการสังเกต ผลของการสังเกตอย่างใคร่ครวญ เป็นดังนี้

1) การปลุกประสาทการรับรู้การฝึกฝนการรู้ตัวเมื่อมีสิ่งที่เข้ามากระทบกับประสาทการรับรู้ทั้งหก ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ นำไปสู่การเท่าทันความคิด อารมณ์ ความรู้สึกที่เกิดขึ้นทำให้สามารถแยกแยะประสบการณ์การรับรู้และความคิดที่มาพร้อมกับประสบการณ์การรับรู้ นั้น ๆ ออกจากกันได้

2) การมีปัญญาที่แจ่มชัด การสังเกตหรือการเปิดรับประสบการณ์ผ่านประสาทสัมผัส โดยไม่พยายามคิดหาเหตุผลหรือใช้การคิดคาดคั้นเพื่อให้ได้คำตอบ นำไปสู่การรู้ขึ้นมาเองตามความเป็นจริงเมื่ออยู่กับการสังเกตแบบเปิดรับ จดจ่อ อยู่กับการมองเพื่อมอง ผู้สังเกตจะเริ่มเห็นความคิดที่เข้ามาแทรกแซงในขณะที่สังเกต และหากผู้สังเกตมีสติรู้ตัวจะรับรู้ถึงความคิดวิพากษ์วิจารณ์หรือความคิดตัดสินที่เกิดขึ้นภายในใจ ซึ่งทำให้สามารถแยกแยะความคิดออกจากประสบการณ์การรับรู้ นั้น ๆ เกิดการชะลอการตอบสนองต่อประสบการณ์และนำไปสู่การเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ปราศจากอคติ และการรีบตัดสิน อย่างไรก็ตาม วิธีการเช่นนี้ได้ปฏิเสธการสร้างข้อสรุป การคิดแก้ปัญหา หรือการตัดสินว่าข้อมูลที่สังเกตนั้นมีประโยชน์หรือไม่เพียงใด ที่สำคัญ คือ การที่ผู้สังเกตไม่หลงไปกับความคิดเหล่านั้น หรือยึดติดกับความคิดที่มีใช้ความเป็นจริงของสิ่งนั้น ๆ

3) การมีความฉลาดทางอารมณ์ เมื่อเปิดรับต่อการรับรู้ข้อมูลต่าง ๆ ผ่านประสาทสัมผัส และเท่าทันความคิดที่เกิดขึ้น เป็นเสมือนการเปิดประตูรับรู้อารมณ์ความรู้สึกของตนเองที่เกิดขึ้นจากการถูกกระทบจากสิ่งต่าง ๆ ภายนอก ผู้สังเกตที่เท่าทันอารมณ์ความรู้สึกของตนจะเป็นเพียงผู้รับรู้และยอมรับการดำรงอยู่ของความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งนำไปสู่การเห็นอกเห็นใจหรือสภาวะของการร่วมรู้สึกไป

ด้วยกัน เช่น ขณะสังเกตเห็นเด็กกำลังขี่จักรยานด้วยสีหน้าเบิกบาน ผู้สังเกตรับรู้ความรู้สึกขณะที่ตนเคยขี่จักรยานในวัยเด็ก ความไวต่อความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในตนเองนี้นำไปสู่ท่าทีหรือการปฏิบัติต่อเด็กที่แตกต่างไป รวมทั้งเป็นบ่อเกิดของความรักเมตตา

4) ความรักเมตตาและปัญญา หากครูปฐมวัยฝึกฝนการมีสติเท่าทันการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสของทางต่าง ๆ รับรู้กระบวนการคิดของตนเอง ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกที่เกิดขึ้นของตนเอง การเท่าทันนี้นำไปสู่การปล่อยวาง การลดละการยึดมั่นถือมั่นในตนเอง เกิดการยอมรับในธรรมชาติและความเป็นของตนเอง มีพลัง มีความใส่ใจสิ่งต่าง ๆ และเอื้อเพื่อต่อผู้อื่นนำไปสู่การสอนที่มีประสิทธิภาพและไม่เห็นแก่ตัว

การอบรมครูปฐมวัยให้มีความสามารถในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก โดยอาศัยจิตตปัญญาเป็นพื้นฐาน ได้แก่ งานวิจัยของ ชนิพรณ จาติเสถียร (2557) นำเสนอกระบวนการฝึกอบรมครูประจำการระดับปฐมวัย 6 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ 2) การไตร่ตรองปัญหา 3) การฝึกการรู้เท่าทันตนเอง 4) การเพิ่มพูนความเข้าใจ 5) การชี้แนะ และ 6) การทบทวนไตร่ตรอง โดยได้นำแนวคิดการสังเกตอย่างใคร่ครวญมาใช้ในขั้นตอนการฝึกการรู้เท่าทันตนเอง เพื่อฝึกสังเกตอย่างมีสติต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในตนเองเมื่อเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ การเรียนรู้ในขั้นการฝึกการรู้เท่าทันตนเอง ได้แก่ สร้างความพร้อม ฝึกสังเกต และสะท้อนการเรียนรู้ งานวิจัยของ ศศิลักษณ์ ชัยนิกิจ (2553) นำเสนอ การจัดการเรียนการสอนรายวิชาประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย สำหรับนิสิตระดับมหาบัณฑิต ประกอบด้วย 6 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 สร้างความผ่อนคลาย/สงบนิ่ง ขั้นที่ 2 ให้เรียนรู้ผ่านการทำงานศิลปะ ขั้นที่ 3 ให้ฝึกการสังเกตอย่างใคร่ครวญ ขั้นที่ 4 ให้มีโน้ตส้นเกี่ยวกับการประเมิน ขั้นที่ 5 ให้พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และขั้นที่ 6 ให้สะท้อนตนเองผ่านการเขียนบันทึกสะท้อนการเรียนรู้ นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยของ หฤทัย อนุสรราชกิจ (2549) ซึ่งพัฒนากระบวนการเรียนรู้สำหรับครูปฐมวัยโดยใช้แนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญ ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การเปิดใจรับรู้ 2) การพัฒนาภายในตนเอง ด้วยการฝึกสติ สมาธิ ประสาทสัมผัส และการรู้เท่าทันปัจจุบัน 3) การศึกษาเด็ก และ 4) การสะท้อนการเรียนรู้

ศศิลักษณ์ ชัยนิกิจ และบุษบง ดันติวงศ์ (2559) นำเสนอแนวปฏิบัติในการพัฒนารู้อู่เท่าทันอคติของครูปฐมวัย ซึ่งอาศัยแนวคิดการสังเกตอย่างใคร่ครวญในการฝึกฝนความสามารถในการสังเกตตนเองของครูปฐมวัยผ่านกิจกรรม 3 ฐานการเรียนรู้ ดังนี้

1) ฐานกาย เป็นการฝึกสังเกตตนเองผ่านการเคลื่อนไหวร่างกาย ได้แก่ การเดินรำ กายบริหาร มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกผ่อนคลายอย่างแจ่มใสเบิกบาน ฝึกสังเกตความสงบตั้งมั่นของกายและจิตในขณะที่เคลื่อนไหวร่างกายอย่างเป็นจังหวะต่อเนื่องและสิ้นไหล สัมผัสสภาวะสงบและสอดประสานของการทำงานระบบต่าง ๆ ของร่างกาย

2) ฐานใจ เป็นการฝึกสังเกตอารมณ์ความรู้สึกของตนเองในการทำงานศิลปะ ได้แก่ การระบายสีน้ำ การปั้นดิน การจัดดอกไม้ การวาดมันดาลา มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกสังเกตและตามรู้ อารมณ์ความรู้สึกขณะทำงานศิลปะ ฝึกสังเกตสิ่งที่ธรรมชาติภายนอก เช่น สี ดอกไม้ ดิน แสดงให้ปรากฏและสอดประสานกับธรรมชาติของสิ่งนั้นอย่างอ่อนน้อมยอมรับ ควบคู่กับการตระหนักรู้ในตนเอง

ฝึกการวางใจเป็นกลางโดยทำในเหตุแล้วปล่อยวางในผล รวมทั้งฝึกความละเอียดอ่อน ประณีต และสร้างสรรค์

3) ฐานหัว เป็นการฝึกสังเกตตนเองผ่านการคิดและการเฝ้ามองความคิด ได้แก่ การปฏิบัติสมาธิ การสังเกตต้นไม้ การสังเกตเด็กอนุบาล สนทริยสนทนา การเขียนบันทึก มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกผ่อนคลายและจินตนาการภาพความรู้สึกที่นำไปสู่ความสงบสุขภายใน สัมผัสบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์และพบปะผู้ที่น้อมนำความสงบเย็น ซาบซึ้ง และเคารพศรัทธาให้เกิดขึ้น ภายในใจตระหนักถึงการรู้ที่ผุดขึ้นเมื่อผ่อนคลายและจิตว่างจากสิ่งรบกวน

การสังเกตอย่างใคร่ครวญเป็นแนวปฏิบัติหนึ่งในการจัดการเรียนการสอนตามแนวจิตตปัญญาศึกษา โดยอาศัยสมาธิและความจดจ่อต่อเนื่องอย่างมีสติรู้ตัวในการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัส เป็นวิธีการหลอมรวมให้เกิดความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างผู้สังเกตและสิ่งสังเกต อันจะนำทางให้เกิดการรู้ตามความเป็นจริงของสิ่งที่ถูกสังเกต รวมทั้งธรรมชาติภายในของผู้สังเกต มีผู้นำแนวทางนี้ไปประยุกต์ใช้กับการอบรมบุคลากรทางด้านการศึกษาปฐมวัยซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นต่อตัวผู้ปฏิบัติ

ผลของการจัดการเรียนการสอนโดยอาศัยการสังเกตอย่างใคร่ครวญ

งานวิจัยของ ศศิลักษณ์ ชัยนิกิจ (2559) เรื่อง การใช้วิธีการสังเกตอย่างใคร่ครวญเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการไตร่ตรองตนเองของนิสิตสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย นำเสนอผลการนำแนวจิตตปัญญาศึกษาที่ใช้การสังเกตอย่างใคร่ครวญเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความสามารถในการไตร่ตรองตนเองของนิสิตครูปฐมวัย โดยกระบวนการจัดการเรียนการสอนประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การฝึกสังเกต เป็นการเฝ้ามองสิ่งต่าง ๆ ผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า เขียนบันทึกการสังเกต และเขียนสะท้อนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้สังเกต ใช้เวลา 60 นาที ประกอบด้วย การปฏิบัติในการสังเกตอย่างใคร่ครวญ 2 ลักษณะ ดังนี้

1) การสังเกตตนเอง ได้แก่ การเดินรำ การปฏิบัติสมาธิ การจัดดอกไม้ การระบายสีน้ำ การปั้นดิน และการวาดมนต์ดารา¹

2) การสังเกตสิ่งภายนอก ได้แก่ ก้อนหิน ต้นไม้ เด็กอนุบาล

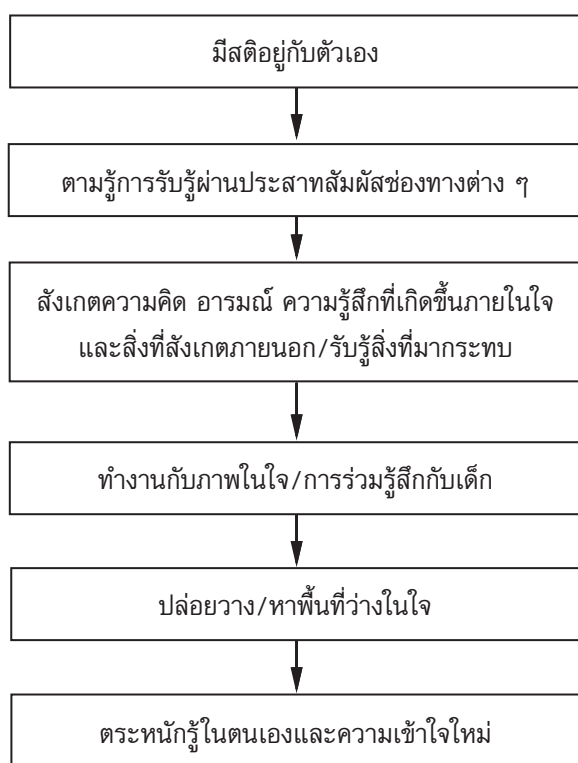
ขั้นที่ 2 สนทริยสนทนา เป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์จากการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นร่วมกัน ใช้เวลา 45 นาที

ขั้นที่ 3 การเรียนรู้โมทัศน์การประเมิน เป็นการฟังบรรยาย อภิปราย นำเสนอผลงาน เพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย ใช้เวลา 60 นาที

ขั้นที่ 4 การทบทวนและสะท้อนการเรียนรู้ เป็นการระลึกถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ในรายวิชาและสื่อสารประเด็นการเรียนรู้สำคัญที่ได้รับ ใช้เวลา 15 นาที

นิสิตสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย จำนวน 8 คน สะท้อนการเรียนรู้ภายหลังที่ได้ใช้วิธีการสังเกตอย่างใคร่ครวญว่า มีความเข้าใจในตนเองเพิ่มขึ้นและได้ฝึกฝนการมีสติจดจ่ออยู่กับปัจจุบัน การเรียนรู้ในรายวิชาทำให้ได้พัฒนาตนเองทั้งในเรื่องการเข้าใจตนเองและการเข้าใจเนื้อหาการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัย

แผนภาพ 1 นำเสนอกระบวนการภายในที่เกิดขึ้นจากการฝึกสังเกตอย่างใคร่ครวญในรายวิชานิสิตได้ฝึกสังเกตในสภาพการณ์ต่าง ๆ ทั้งในและนอกห้องเรียน โดยสังเกตสิ่งเดิมซ้ำ ๆ ช่วงระยะเวลาหนึ่งนำไปสู่การเห็นสิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริง นิสิตสะท้อนความคิดว่า การสังเกตอย่างใคร่ครวญทำให้ได้กลับมาอยู่กับตัวเอง ใส่ใจกับการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสต่าง ๆ ได้แก่ การมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การลิ้มชิมรส การสัมผัส รวมทั้งความคิดและความรู้สึกที่เกิดขึ้นภายใน เป็นการเปิดประสาทการรับรู้ทุกช่องทาง สังเกตและรับรู้สิ่งที่เข้ามากระทบกับประสาทสัมผัสต่าง ๆ รับรู้ความรู้สึกและความคิดที่เกิดขึ้น มีสติรู้ตัว จดจ่อกับการรับรู้ นั้น ๆ โดยพยายามหาพื้นที่ว่าง ละวางความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และไม่เข้าไปแทรกแซงการรับรู้ นั้น ๆ นำไปสู่การเท่าทันตนเอง เมื่อตัดความคิดและความรู้สึกต่าง ๆ จดจ่ออยู่กับความว่างทำให้เกิดการตระหนักรู้ในตนเองและการเข้าใจใหม่



แผนภาพ 1 กระบวนการสังเกตอย่างใคร่ครวญของนิสิตสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย

ผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนำเสนอใน 3 มุมมอง ได้แก่ การกระทำ ความรู้สึก และความคิด รายละเอียดเป็นดังนี้

2.1) การกระทำ นิสิตสะท้อนความคิดว่า ได้รับประสบการณ์ที่นำไปสู่ความสามารถใหม่คือการนำความคิดลงสู่การปฏิบัติ พยายามเปลี่ยนแปลงตนเอง นอกจากนี้ยังสะท้อนความคิดว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ได้แก่ ชะลอการตอบสนองต่อสถานการณ์ต่าง ๆ มีวิธีการในการรับมือกับความเครียดที่เกิดขึ้น โดยนิสิตสะท้อนความคิดว่า สามารถห้อยแขวนการตัดสินใจและเท่าทันความคิดในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์และตัดสินใจของตนเองได้มากขึ้น

2.2) ความรู้สึก นิสิตสะท้อนความคิดว่า มีทัศนคติที่เปลี่ยนไปทั้งต่อตนเองและเด็ก โดยนิสิตสะท้อนความคิดว่า ได้พัฒนาความรู้สึกเห็นใจและความอ่อนโยนต่อเด็กที่ได้ไปสังเกต

2.3) ความคิด นิสิตสะท้อนความคิดว่า ได้รับมุมมองใหม่ ๆ และมีมุมมองเชิงบวกมากขึ้น รวมทั้งมีความพยายามในการพัฒนานตนเองเพื่อให้เกิดความเข้าใจในตนเองที่มากขึ้น โดยนิสิตเกิดความคิดตระหนักว่า การเป็นครูที่ดีจำเป็นต้องละวางความคิดที่เป็นความคาดหวังและอคติในใจ

นอกจากนี้นิสิตสะท้อนผลการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับบทสนทนาการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ การประเมินอาศัยความละเอียดในการสังเกต และระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ประเมินต้องเท่าทันอคติของตนเอง มีความเข้าใจตนเอง และไม่รีบด่วนสรุปหรือตัดสินในทันที

บทสรุป

การสังเกตอย่างใคร่ครวญนำมาซึ่งความสามารถในการไตร่ตรองตนเอง ส่งผลต่อประสิทธิภาพในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของนิสิต เนื่องจากการไตร่ตรองทำให้เกิดการพัฒนาวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง การพัฒนานิสิตนักศึกษาครูปฐมวัยให้มีความสามารถในการประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ส่วนใหญ่มุ่งให้ความรู้เกี่ยวกับการประเมินและการสร้างเครื่องมือวัดประเมิน ในขณะที่คุณภาพการประเมินโดยเฉพาะในระดับปฐมวัยซึ่งเป็นการประเมินตามสภาพจริงขึ้นอยู่กับคุณภาพของผู้สังเกตและใกล้ชิดกับเด็ก ด้วยตัวครูเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนั้น การฝึกความสามารถในการสังเกตอย่างปราศจากอคติ มีสติรู้ตัว และการรู้เท่าทันการตัดสินใจจากประสบการณ์เดิมและการกระทำที่เป็นอัตโนมิติของครูจึงสำคัญมาก

การจัดการเรียนการสอนโดยอาศัยการสังเกตอย่างใคร่ครวญผ่านกระบวนการทำงานศิลปะเพื่อฝึกฝน “ดาใน” ของนิสิตนักศึกษาครูปฐมวัยเป็นแนวทางที่มีประสิทธิภาพแนวทางหนึ่งในการสร้างพื้นที่การสังเกตปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในตนเองของนิสิตนักศึกษาครูปฐมวัย เป็นเสมือนแบบฝึกหัดเพื่อให้เห็นแบบแผนของความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และการกระทำที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ของตนผ่านการระบายสี บันทึกลงบนดิน หรือวาดภาพ ร่วมกับการไตร่ตรองต่อประสบการณ์ที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเพื่อนและอาจารย์ในการช่วยให้ความเข้าใจมิติต่างในของตนเองที่ลึกซึ้งมากขึ้น อันจะนำไปสู่ความสามารถในการเห็นและเข้าใจธรรมชาติของเด็กปฐมวัยอย่างแท้จริง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- จิรัฐกาล พงศ์ภคเธียร. (2553). *จิตตปัญญาศึกษา การเรียนรู้สู่จิตสำนึกใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.
- จุมพล พูลภัทรชีวิน. (2553). ยกระดับคุณภาพผู้บริหารสถานศึกษาผ่านกระบวนการทางจิตตปัญญาศึกษา. สืบค้นจาก http://jitwiwat.blogspot.com/2010/09/blog-post__10.html.
- ชนิพรรณ จาติเสถียร. (2557). *การพัฒนากระบวนการฝึกอบรมครูประจำการด้านการประเมินเด็กปฐมวัยโดยใช้จิตตปัญญาศึกษาและการชี้แนะทางปัญญา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต) สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย ภาควิชาหลักสูตรและการสอน คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร
- วิจักขณ์ พานิช. (2550). *เรียนรู้ด้วยใจอย่างใคร่ครวญ การศึกษาดังเส้นทางแสวงหาทางจิตวิญญาณ*. กรุงเทพมหานคร: สวนเงินมีมา.
- ศศิลักษณ์ ขยันกิจ. (2553). *รายงานการวิจัย เรื่อง กระบวนการนำแนวคิดจิตตปัญญาศึกษามาใช้ในการจัดการเรียนการสอนและประสบการณ์เรียนรู้ของนิสิตวิชาการศึกษาวัดผลและประเมินพัฒนาการเด็กปฐมวัย*. (อัตรสำเนา).
- ศศิลักษณ์ ขยันกิจ. (2556). *การจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดจิตตปัญญาศึกษา ใน โมดูล 2 ห้องเรียนแห่งคุณภาพโรงเรียนแห่งคุณภาพในฐานะเป็น Professional Learning Community (PLC)*. (อัตรสำเนา).
- ศศิลักษณ์ ขยันกิจ. (2559). *รายงานวิจัย เรื่อง การใช้วิธีการสังเกตอย่างใคร่ครวญเพื่อเสริมสร้างความสามารถในการไตร่ตรองตนเองของนิสิตสาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย*. (อัตรสำเนา).
- ศศิลักษณ์ ขยันกิจ และบุษบง ต้นดวงค์. (2559). *การประเมินอย่างใคร่ครวญต่อเด็กปฐมวัย: จากแนวคิดสู่การปฏิบัติเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ของเด็ก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หฤทัย อนุสสรราชกิจ. (2549). *การพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการศึกษาเด็กอย่างใคร่ครวญเพื่อปรับเปลี่ยนมุมมองและการปฏิบัติของครูการศึกษาปฐมวัย* (วิทยานิพนธ์ ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต) สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน ภาควิชาหลักสูตร การสอนและเทคโนโลยีการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร

ภาษาอังกฤษ

- Baum A. C., & King, M. A. (2006). Creating a climate of self-awareness in early childhood teacher preparation programs. *Early Childhood Education Journal*, 33, 217-222.
- Brown, R. C. (1999). The teacher as contemplative observer. *Educational Leadership*. December 1998-January 1999, 70-73.

- Clark, D. R. (2011). *Learning through reflection*. Retrieved from <http://www.nwlink.com>.
- Dana, N.F. & Yendol-Hoppey, D. (2009). *The reflective educator's guide to classroom research: learning to teach and teaching to learn through practitioner inquiry*. 2nd ed. California: Corwin Press.
- Duberley, M. (2007). The inner life and work of the teacher. *Gateways*, 52, 16-19.
- Fincher, S. F. (2010). *Creating mandalas: for insight, healing, and self-expression*. Boston: Shambhala.
- Gün, B. (2010). Quality self-reflection through reflection training. *ELT Journal*, 65(2), 126-135.
- Isikoglu, N. (2007). The role of reflective journals in early childhood pre-service teacher's professional development. *Educational Sciences: Theory & practice*, 7(2), 819-825.
- Larrivee B., & Cooper, J. M. (2006). *An education's guide to teacher reflection*. USA: Cengage Learning.
- Mann K., Gordon, J., & Macleod, A. (2009). Reflection and reflective practice in health professions education: A systematic review. *Adv. In Health Sci Educ* 14, 595-621.
- McAfee, O. & Leong, D.J. (2011). *Assessing and guiding young children's development and learning*. (5th ed.). Boston: Pearson.
- McAlpin, K. (2009). *Ministry that transforms: a contemplative process of theological reflection*. Liturgical Press: Minnesota.
- Perez, L. M. (2011). Teaching emotional self-awareness through inquiry-based education. *Early Childhood Research & Practice*, 13(2). Retrieved from <http://www.ecrp.uiuc.edu/v13n2/perez.html>
- Rice, M. (2013). Can reflective practice guide me in making better decisions for my early childhood classroom?. Retrieved from <http://www.ttacnews.vcu.edu/2013/02/reflectivepractice/>

ผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศศิลักษณ์ ขยันกิจ สาขาวิชาการศึกษาปฐมวัย ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อีเมล: sasilak.k@chula.ac.th